



UDC: 94/99 (575.172)

Kalligul TANGIRBERGENOVA,

Qoraqalpog' davlat universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi

E-mail: Kalligul@mail.ru

Falsafa fanlari doktori S. Sulaymonov taqrizi asosida

SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE PEOPLES OF KARAKAPAKIA IN THE SECOND HALF OF THE XIX - BEGINNING OF THE XX CENTURY

Annotation

The article examines agriculture in the economic sphere and the specialization of commodity production, as well as the development of the colonial economy and industry, which led to a change in the lifestyle of the population, the growth of commodity and money circulation, the emergence of market and stationary trade, the creation of new shopping centers, and the development of industrial commodity production.

Key words: Trade, despotic, raw material, commodity, social, money, stationary, culture, economy, market, capitalist, firms, fair.

QORAQAPOG'ISTON XALQLARINING XIX ASRNING IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDAGI IJTIMOYIY IQTISODIY HAYOTI

Annotatsiya

Maqolada qishloq xo'jaligining iqtisodiy sohada va tovar ishlab chiqarishning iqtisodiy o'sishi, shuningdek, aholi turmush tarzining o'zgarishiga olib kelgan mustamlaka iqtisodiyoti va sanoatining rivojlanishi, iqtisodiyot va moddiy madaniyatning rivojlanishi, tovar va pul muomalasining o'sishi va bozor va stacionar savdoning o'sishi, yangi savdo markazlarining paydo bo'lishi, shuningdek tovar ishlab chiqarishning ko'chayishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Savdo, despotik, xomashyo, tovar, ijtimoiy, pul, stacionar, madaniyat, iqtisodiy, bozor, kapitalistik, firmalar, yarmarka.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЖИЗНЬ НАРОДОВ КАРАКАПАКИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Аннотация

В статье рассматривается сельское хозяйство в экономической сфере и специализация товарного производства, а также развитие колониальной экономики и промышленности, что привело к изменению образа жизни населения, росту товарного и денежного обращения, возникновению рыночной и стационарной торговли, созданию новых торговых центров, развитию промышленного товарного производства.

Ключевые слова: Торговля, деспотический, сырье, товар, социальный, деньги, стационарный, культура, экономика, рынок, капиталистический, фирмы, ярмарка.

Kirish. Qoraqalpog' xalqi tarixida xalq xo'jaligi iqtisodiyotining va moddiy madaniyatning rivojlanishidagi turli jihatlarni, shuningdek, xalqlar o'rtasidagi tarixiy-madaniy aloqalar bilan bog'liq tadqiqotlarini ilmiy tadqiq etish doimo tarix fanlari uchun asosiy tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Ammo ushbu sohani tarixiy aspektda tadqiq etish, uning muhim xususiyatlarini tarixiy tadqiqotlar nazariyasi va metodologiyasi asosida tahlil etish masalasi tarix fani oldidda turgan muhim masalalardandir. Ya'ni, o'rganilayotgan mavzu doirasida tarixiy nuqtai nazaridan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar qamrovini yanada kengaytirish, sohaning o'rganilmagan yo'nalishlarini tarixiy aspektda ilmiy tadqiq etish ishlarini kengaytirish dolzarbdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolaning uslubiy va nazariy asosi turli xil ilmiy prinsiplar va tadqiqot usullari to'plamidir. Tarixiylik tamoyilidan foydalanish xalqlarning iqtisodiyoti va moddiy madaniyatining paydo bo'lishi va rivojlanishi tarixini, xalqlar o'rtasidagi tarixiy va madaniy aloqalarni o'rganishga imkon berdi. Arxiv manbalari va nashr etilgan hujjatlar bilan ishlashda ilmiy obyektivlik prinsipidan foydalanish konyunktura ta'siridan tashqari haqiqatni namoyish etishni, taqdim etilgan voqealar faktlarining retrospektivasi ta'minladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Markaziy Osiyodagi XIX-asr va XX-asr boshlariga oyd ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat muammolari tadqiqotchilar nuqtai nazaridan uzoq vaqtdan beri mavjud. Tabiiyki, ma'lum barsha masalani qamrab olgan barcha nashrlar va adabiyotlarni ko'rib chiqish mumkin emas, ulardan faqat o'rganilayotgan mavzuga bevosita tegishli bo'lgan eng muhimlarini keltiramiz. Amudaryo ilmiy ekspeditsiyasi 1874 yilda topografik, meteorologik, etnografik, statistik, tarixiy, botanik va zoologik tadqiqotlar o'tkazdi. Ushbu otryad Qoraqalpog'iston xalqlarining tarixi va etnografiyasi bo'yicha katta miqdordagi

materiallarni yig'di, aholining etnik tarkibi, oilalar, tegirmonlar va mavjud erlar sonini ko'rsatadigan 220 ta aholi punktlarining nomlarini, shuningdek charm, kulolchilik va boshqa ishlab chiqarilgan unumlar haqida ma'lumotlar beradi [1].

XIX asrning II yarmi – XX asr boshlarida, ya'ni Turkiston Chor Rossiyasi mustamlakasiga aylantirilgandan keyin bu erga rus savdo-sotiq kapitalining kirib kelishi, ko'shirip kelingan aholi, o'lkaning metropoliyaga qaramligi kuchayib, u rus savdo-sanoat burjuaziyasining xom-ashyo bazasi va beminnat bozoriga aylanib borishi jarayonlari o'zbek tarixchi olimlari A.M.Aminov, Gapparov Sh.S va D.Ziyoeva ilmiy tadqiqot ishlarida tahlil qilingan[2]. Qoraqalpog'iston tarixchi olimlaridan S. K. Kamalovning ilmiy tadqiqot ishlari ko'rib chiqilayotgan mavzuni o'rganish uchun katta ahamiyatga ega[3], Farg'ona vodiysi qoraqalpog'larining XVII-XX - asr boshlarida boshqa xalqlar bilan munosabatlari masalalari L. S. Tolstova tomonidan batafsil ko'rib chiqilgan [4]. Qoraqalpog'iston xalqlarining agrar va paxta monokulturasini munosabatlari masalalari M.K. Saribaevning tadqiqot ishlarida batafsil urganilgan [5].

Tarixshunoslik tadqiqotlarining hozirgi bosqichida Qoraqalpog'iston xalqlarining ijtimoiy iqtisodiy hayotini aks ettiruvchi umumlashtiruvchi ilmiy tadqiqotlar mavjud emas.

Tahlil va natijalar. Qoraqalpog'iston xalqlarining qadim zamonlardan beri qishloq xo'jaligi, chorvachilik va baliqchilikni o'z iqtisodiyotida muvaffaqiyatli birlashtirgan edi. Qoraqalpog'iston xalqlarining, O'rta Osiyo xalqlari, Qozog'iston, Volga bo'yi, Sibir va Kavkaz bilan iqtisodiy-madaniy aloqalarini kuzatish mumkin. Qoraqalpog'iston xalqlari ko'plab xalqlar bilan ko'p asrlik aloqalarga qaramay, irrigasiya, chorvachilik va baliq ovlashga asoslangan iqtisodiyot turini saqlab qolishdi. Ushbu ma'lumotlar XIX -XX asr boshlarida qoraqalpog'larning moddiy

va ma'naviy madaniyati rivojlanishining asosiy bosqichlari xususiyatlarini ilmiy tushunish uchun katta qiziqish uyg'otadi.

Qoraqalpog'istonda hunarmandchilikning rivojlanishi nafaqat Amudaryoning quyi qismidagi shahar va qishloqlar, balki O'rta Osiyo va Qozog'iston shaharlari bilan ham bog'liq edi. Arxiv hujjatli materiallarni o'rganish orqali Toshkent bilan savdoga oid ayrim materiallarni aniqlash imkonini beradi. Toshkent bozorida qoraqalpoqlar yasagan hunarmandchilik buyumlari ham sotilgan; turkman, qozoq va qoraqalpoq otlari (ularning nomi "Qo'ng'iroq") butun Markaziy Osiyoda mashhur bo'lgan. Ularga Samarqand, Toshkent va Farg'ona bozorlarida talab katta edi. Farg'ona vodiysi konlaridan qazib olingan neft Qoraqalpog'istonga olib kelinib, Amudaryo transport flotiliyasiga yoqilg'i etkazib bergan, Turkulda Farg'ona neft mahsulotlari va kerosini olib kelinib sotilgan.

Qoraqalpog'iston aholisi Buxoro bilan savdosi orqali Buxorodan Qoraqalpog'istonga non "olib kelingan", Amudaryo nonining Buxoroga olib borib sotilgani ham kuzatilgan. Qoraqalpog'istonlik chorvadorlar o'z qoramollarining bir qismini Buxoroda sotdilar, shuningdek, Qoraqalpog'istondan Buxoroga ko'mir va tijorat baliq mahsulotlari bilan savdo qildilar.

Qoraqalpog'iston xalqi, shuningdek, eng yaqin Xiva shahri bilan savdo va hunarmandchilik aloqalari olib borgan, u erda o'rta bozorda don sotilgan, ulardan Chimboy shahri tovar aylanmasi bo'yicha birinchi o'rinni, Pitnyak ikkinchi o'rinni, Xo'jayli, Ilyali va Qo'ng'iroq uchinchi urinni egalladi. Amudaryoning Janubiy qirg'og'idan Qo'ng'iroqga turli xil tovarlar, uylar uchun yog'och hunarmandchilik, sut mahsulotlari ishlab chiqarish uchun yog'osh hunarmandchilik buyumlari va baliqchilar uchun qayiqalar etkazib berildi. Qoraqalpog'iston xaqi va Xiva aholisining barchasi Karaumbet va Sulton Sanjar ko'llarida hunarmandlar tomonidan qazib olingan osh tuzi bilan ta'minlangan edi. Qoraqalpoq hunarmandchilik savdogarlari hunarmandchilik qishloq xo'jaligi mahsulotlarini boshqa xalqlardan, ayniqsa Qozog'istonning Kazalinskdan sotib olishgan. Sirdaryo statistika qo'mitasining hisobotiga ko'ra, qoraqalpoq hunarmandlari tomonidan tayyorlangan jugaradan taerlangan un mahsulotlari, uy jihozlari, sho'rlangan qizil baliq non va boshqa iste'mol tovarlari Qozog'istonning Kazalinsk shaxriga etkazib berilgan[6]. Qoraqalpoq aholisining aksariyati dehqonchilik, chorvachilik, baliqchilik va ovchilik bilan shug'ullangan, qishloq xo'jaligi xalq xo'jaligining etakchi tarmog'i bo'lgan. Chor Rossiyasining bosib olinishi va mintaqaning rus tovarlari bozoriga aylanishi natijasida hunarmandchilik bilan shug'ullanadigan ishlab chiqaruvchilar katta yo'qotishlarga duch kelishdi.

Rossiya imperiyasi hukumati 1870-yillardan boshlab Turkistondan xom ashyo eksportini ko'paytirish siyosatini olib borishni boshladi. Shu bilan birga bozorlar chor Rossiyasi sanoatining tovarlari bilan to'ldirila boshladi.

Qoraqalpog'istonda chor Rossiya hukumati etishtirilgan paxta ustidan to'liq nazoratga ega edi va paxta Rossiya imperiyasi uchun boyish manbai, mahalliy aholi uchun qashshoqlik sababshisiga aylandi. Qoraqalpog'iston o'lkasi asta - sekin agrar va xom ashyo etkazib bero'vchi jahon bozori iqtisodiyoti tizimiga tortildi. Qoraqalpog'istonda paxtaga bo'lgan talabning yuqoriligi Markaziy Osiyo xaliq xo'jaligi iqtisodiyotida o'zgarishlarga olib keldi. Ammo, sug'oriladigan erlarda paxta ekinlarining ko'payishi dehqonlarning ahvoli yomonlashishiga olib keldi, chunki don va sabzavot ekinlari uchun ajratilgan maydonlar kamaydi.

Chor Rossiyasi sanoatining agrar-xom ashyoga iqtisodlashtirilgan mustamlakachilik xarakteriga ega edi, uning ishlab chiqarishining 76% paxta tozalash sanoati, 7% yog'mahsulotlari, 5% oziq-ovqat mahsulotlariga mo'ljallangan edi[7]. Sanoat juda kam rivojlangan edi, lekin u bir tomonlama xarakterga ega edi, chunki u faqat Rossiyaning ehtiyojlariga xizmat qildi. Qoraqalpog'iston o'lkasida kapitalizm rivojlanishining o'ziga xos xususiyati shundaki, Rossiya kapitalining yarmidan ko'pi sanoatga emas, balki maksimal foyda kafolatlangan savdo sohasiga ishlatilgan. Ishlab chiqarishga yunaltilgan mablag'lar samara bera olmadi, shuning uchun kapitalning katta qismi samarasiz ishlatildi. Qoraqalpog'istonda 128 ga yaqin zavod fabrikalar bor edi. Ularni faqat shartli ravishda zavod deb atash mumkin edi, chunki ushbu zavodlarda ko'proq qo'l mehnati o'stunlik qilgan. Ishlab chiqarishdagi ish

kuni 16 soat davom etdi ishchilar huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlar yo'q edi. Qashshoq dehqonlar o'z er uchastkalarini sotishga majbur bo'ldilar, bu esa kambag'al va ersiz dehqonlar sonini keskin oshirdi. Rossiya kapitali mintaqa iqtisodiyotining tabiiy shakllarini yo'q etdi. Rossiya chorizmining Qoraqalpog'istonga nisbatan barcha rejalari paxtachilikni rivojlantirish bilan bog'liq edi. Qoraqalpog'istonda don ishlab chiqarish keskin pasayib, aholining Rossiyadan olib kelinadigan oziq-ovqatga qaram qilib qo'ydi. Paxta ekinlari maydoni ko'paya boshladi. Paxtachilikning rivojlanishi birinchi, paxta tozalash zavodlarining paydo bo'lishiga yordam berdi.

Qoraqalpog'istonning Petro-Aleksandrovsk shahrida 1892 yilda savdogar I. Sazonov bug' dvigatelli birinchi paxta tozalash zavodini qurdi. 1894 yilga kelib savdogar Manuilov kerosinda ishlaydigan ikkita dvigatelli zavod qurdi va 1906 yilga kelib Manuilovlarga tegishli zavodlar soni to'rttaga etdi. Petro-Aleksandrovsk shahrida paxta urug'idan paxta yog'ini qayta ishlash zavodi qurildi [8].

XX asrning boshlarida rus ishchilari bilan birga paxta zavodlarida qoraqalpoq ishchilari paydo bo'la boshladi. Qoraqalpog'istonda paxta va beda etishtirishning rivojlanishi ushbu soxalarda sanoat korxonalarining paydo bo'lishiga olib keldi, ammo ular faqat qishloq xo'jaligi xom ashyosini birlamchi qayta ishlash bilan sho'g'ullanardi. Asosan ushbu erdagi zavod va fabrikalarning aksariyati chor Rossiyasining savdo-sanoat markazlari, "Buyuk Yaroslavl manufakturasini sherikligi" va "Moskva savdo-sanoat sherikligi" agentlariga tegishli edi. Ular Rossiya-Osiyo bankining Urgench shahridagi bo'limi bilan birgalikda Qoraqalpog'istonning shahar va qishloq joylarida savdo va sudxo'rlik ishlarini amalga oshirib, katta daromad keltirdilar, yaratilgan korxonalar mitti va texnik jihatdan qoloq edi [9]. Ammo muhimi shundaki, ular markazdan eng qoloq va chekka hududlarda yaratilgan va ularda hayotga yangicha qarashlarga ega bo'lgan yangi odamlar o'sishiga imkon yaratilgan. Qoraqalpog'istonda paxta xom ashyosini birlamchi qayta ishlangan va savdogar-vositachilardan olinadigan barcha turdagi xom ashyolar uchun xizmat etishi kerak bo'lib, ular uchun ushbu mahsulotlar aholiga oshirilgan narxlarda qayta sotish uchun berilgan. Shuningdek, Qoraqalpog'iston xaliqlarining kundalik hayotida Rossiya fabrikalarida ishlab chiqarilgan - quyma temir bo'yumlari va temir asboblari (qozonlar bolta, belkurak) shisha idishlari, chinni idishlar, keng tarqaldi. Qishloq xo'jaligida, karam, kartoshka va boshqa ekinlar paydo bo'ldi.

Qoraqalpog'istonda Uraldan keltirilgan rus kazaklari 1875 yilda Amudaryo deltasiga joylashdilar va baliq ovlashni boshladilar va qoraqalpoqlar rus kazaklaridan bir qator baliq ovlash texnikasini o'zlashtirdilar, baliq ovlash vositalarini oldilar va rus asboblari bilan tanishdilar. Ushbu davrda sanoat korxonalaridan o'n uchta kichik sanoat korxonasi (asosan paxta, un maqsuloti etishtirish, neftni qayta ishlash, terini kayta ishlash zavodlari, pivo zavodlari) paydo bo'ldi, shu bilan birga o'ndan ortiq tijorat baliq ovlash korxonalari rivojlandi. Qoraqalpog'istonda asosan Chimbay uchastkasida bedaning tijorat ekini sifatida ahamiyati yanada oshdi.

Chimbay uchastkasi 1913 yilda beda etishtirish bo'yicha birinchi o'rinda edi, bu erda beda ekinlari uchun maydon beda ekinlarining 94 foizini tashkil etdi. Agar, ushbu davrda Xiva xonligida beda faqat urug'lik ekinlari uchun o'stirilgan bo'lsa, Chimbayda u asosan eksport mahsuloti o'chun mo'ljallangan edi. Qoraqalpog'istonda tayyorlangan beda urug'lari ekspert uchun tayyorlanib, nafaqat Rossiyada, balki xalqaro bozorida ham yuqori sifatga ega bo'lib Germaniya, Amerika, Kanada va Argentinaga eksport qilingan va eng yaxshilaridan biri hisoblangan. Ushbu beda urug'i ekinning asosiy eksportchilari Rossiya-Osiyo banki edi [10].

Qoraqalpog'iston xaliqlari chorva qoylarning uchta zotini ko'paytirganlar: qozoq (go'sht mahsulotlari), rus (jo'n mahsulotlari) va o'zlarining Qorako'l (teri mahsulotlari). Sado aylanmasining rivojlanishi munosabati bilan Qorako'lga bo'lgan talabning ortishi 1906-1908 yillarda ushbu zotli qoylar sonining 60 mingdan, 74090 ko'payishiga olib keldi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari savdosining rivojlanishi, tovar-pul munosabatlarining Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligiga kirib borishi bilan qishloq xo'jaligi va chorvachilik mahsulotlari savdosi kengaydi.

Savdo, yuqorida aytib o'tilganidek, haftada ikki marta bozorlarda amalga oshirildi. Qoraqalpog'istonning barcha yirik shaharlarida bozorlar Petro-Aleksandrovsk, Shayxabazvali, SHO'rahan, Biybazar, Saribiy (SHO'rahan uchastkasi), Chimbay, Nukus, Nazarxan (Chimbay uchastkasi), Xodjryli, Qungirov va Mangit (Shabbaz uchastkasi) da joylashgan edi. Urganchda 1909 yilda Moskva savdo-sanoat sherikligining bosh binosi tashkil etildi. Markaziy Rossiyadan sanoat tovarlari Qoraqalpog'istonga yirik savdogarlar S. Ravilov, I. Brodskiy va K. Shirman savdo firmasi va Andre-Kaspiyning arman firmasi, shuningdek Orenburg va xom ashyo uchun kelgan boshqa savdogarlar tomonidan etkazib berildi. Qoraqalpog'istondan paxta va teri xom ashesi Moskvaga, jo'n xom ashesi Nijniy Novgorod yarmarkasiga va o'rta Volga viloyatiga, gilamlar Turkiyaga, sariyog maxsulotlari Bokuga, baliq mahsulotlari Orenburgga yuborildi [11].

Qoraqalpog'istonning aloqa yo'llarining kamligi iqtisodiy rivojlanishini sekinlashtirdi, yuk tashish va Amudaryo so'v transporti va Orol dengizi flotiliyalari, hamda "Xiva" aksiodorlik kompaniyasi tomonidan ham amalga oshirildi. Orol dengizi flotiliyasi harbiy maqsadli tufayli nisbatan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashidi, yiliga 30 ming pud, shu jumladan 15 ming pud paxta xom ashyosi tashilgan. Qoraqalpog'iston butun Rossiya va jahon bozoriga kiritildi.

Chakana savdo korxonalari soni ko'paydi, iqtisodiy o'zgarishlarning jadal rivojlanishi tufayli Qoraqalpog'iston xaliq xo'jaligida aholining o'ziga xos an'anaviy xo'jaligi xususiyatini yo'qotdi.

Xulosa va takliflar. Qoraqalpog'istonda birinchi navbatda, xaliq hunarmandchiligi o'rnini sanoat tovarlari egallagan moddiy iqtisodiy madaniyatda namoyon bo'ldi. Ta'kidlash joizki, ushbu tendensiya qoraqalpoqlarning moddiy iqtisodiy madaniyati va turmush tarzining o'zgarishiga ta'sir qiluvchi yana bir omil hisoblanadi. Bu jarayonga, birinchi navbatda sodir bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, nafaqat Qoraqalpog'iston aholisi xaliq xo'jaligida va hayotning yangi, yanada rivojlangan shakllarini o'zlashtirdilar, transport tarmog'ida ko'plab yangi usullarini o'zlashtirdilar. Ushbu davrdagi sanoat va moddiy hayot sohasidagi jarayonlari sodir bo'lishi jaraenlariga nisbatan, iqtisodiy moddiy madaniyatdagi va kundalik hayotidagi qisman xo'jalik yuritish usullarini saqlab qolishgan. Ushbu bosqichda olimlar muayyan muammoni o'rganishga har tomonlama yondashishga, ya'ni kundalik hayot va madaniyat, shuningdek, hayotning boshqa sohalari o'rtasidagi qadriyatlar va munosabatlarini ochib berishlari zarur. Shuni ta'kidlash kerakki, xaliqlarning iqtisodiy rivojlanishi tarixi muammolarini, moddiy madaniyatning paydo bo'lishi va rivojlanishini, xaliqlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni o'rganishda ularni hisobga olish kerak. Tadqiqot metodologiyasining muhim qismi xalqlarimiz o'rtasidagi hamkorlikning kelib chiqishi tarixi, shuningdek, ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni yanada rivojlantirish kerak, bu bizga tarixiy jarayonni, madaniy va iqtisodiy aloqalarning birligida, tarixiy, madaniy va iqtisodiy munosabatlarning kengayishiga imkon beradi.

ADABIYOTLAR

1. Берг Л.С. Рыба и промыслы в устьях Сырдарьи и Аральского моря. Санкт-Петербург, 1900; Данилевский Г.И. Очерк о Хивинском ханстве. //Русское географическое общество. Книга V. Санкт-Петербург, 1851; Шкапский А.О. Амударьинские очерки: к аграрному вопросу в низовьях Амударьи. Т., 1900;
2. Аминов А.М. Экономическое развитие Средней Азии (со второй половины XIX столетия до первой мировой войны). Т., 1959; Гаппаров Ш.С. Тарих ва тагдир: Россия империясидан Туркистонга кўширилганлар (XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошларида). Т., Фан, 2006; Зиёева Д. Ўзбекистон шаҳарлари XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошларида). Т., 2013.
3. Камалов С.К. Каракалпаки в XVIII-XIX вв. (К истории взаимоотношений с Россией и среднеазиатскими ханствами). Ташкент, 1968.
4. Толстова Л. С. Каракалпаки за пределами Хорезмского оазиса в XIX - начале XX вв. Нукус, 1963;
5. Сарыбаев М.К. История хлопководства в Каракалпакстане (1873-1941), Автореферат диссертации кандидата исторических наук, Н., 1998.
6. Статистический отдел Амударьинского отдела //ЦНА РУз. Ф.Р.3. оп. 1. д. 172. л. 123.
7. О'з. ММА, F. I-914, op.1, d. 392, l. 198.
8. О'з.ММА F. И-907, op.1, d. 138, l. 201.
9. Петро-Александровское отделение Туркестанского народного банка // ЦНА РУз. Ф.Р-8. Оп. 3. Д. 58. л. 234.
10. О'з ММА, F. F.3. op. 1. d. 172. l. 123.
11. О'з ММА. F. И-907, op.1, d. 345, l. 289.